

KAJTÁR GÁBOR

A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái

I. BEVEZETÉS

Közel két évtizeddel az Egyesült Államokat ért 2001. szeptember 11-i terrortámadások után a nemzetközi terrorizmus elleni háborúnak, és az ENSZ Alapokmányába foglalt *jus contra bellum* rendszere elleni támadásoknak sincs vége. Az al-Kaida elleni harc még zajlik, új regionális terrorszervezetek jelentek meg, és az Iszlám Állam által jelentett veszély lehetőséget adott számos állam számára ahhoz, hogy ismét a rendkívüli körülményekre hivatkozva megkíséreljék drasztikusan tágítani az önvédelemhez való jogot. E kísérletben, hasonlóan az 1970-es évekhez és a 9/11 utáni időszakhoz, számos nemzetközi jogász is részt vett.

Jelen fejezet az elmúlt évek legfontosabb jogintézményi kihívására koncentrálna, nevezetesen a betudás drasztikus tágítására, illetve elhagyására a *jus ad bellum* területén, majd pedig az ún. vonakodik vagy képtelen (*unable or unwilling*) doktrína megjelenésére. A fejezet négy fő részre oszlik. A bevezetés után az első rész feltárja az önvédelmi jog és a betudás kérdésének hagyományos kapcsolatát 1945 után és igazolja annak fennálltát 2001-ig. A második rész az azt követő másfél évtizedet vizsgálja, rámutatva arra, hogy a 9/11 utáni változások és hatásuk a *jus contra bellum* rendszerére erősen eltúlzottak. A harmadik rész a 2015 utáni és máig tartó folyamatokat elemzi, a cezúrát ehhez az úgynevezett Iszlám Állam megjelenése, jelentős területfoglalása és az ellene történő átfogó nemzetközi fegyveres fellépés alkotja. Ennek részeként kitér a „vonakodik vagy képtelen” doktrína jelentette kihívásra is. Ezen belül bemutatja a doktrína eredetét, természetét és lehetséges jogalapjait, valamint kritikusan elemzi annak szokásjogi gyengeségeit. Végül, egyfajta konklúzióként a fejezet kísérletet tesz az államok jogos biztonságpolitikai igénye és a hatályos nemzetközi jog közötti jelenlegi feszültség kibékítésére, mindezt végig a betudási paradigma keretei között maradván.

II. ELSŐ IDŐSZAK: A JUS CONTRA BELLUM RENDSZERE (1945–2001)¹

II. 1. Általános erőszaktilalom és önvédelmi jog: az új paradigma

Az ENSZ Alapokmánya az általános államközi erőszaktilalom alól csupán két kivételt ismer, az Alapokmány 51. cikkében rögzített egyéni vagy kollektív önvédelem

¹ Bővebben lásd Kajtár Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*, Budapest, Eötvös Kiadó, 2015.

jogát és a Biztonsági Tanács felhatalmazását az Alapokmány VII. fejezete (különösen 39-42. cikkek) alapján. A kollektív biztonsági rendszer keretében: „Ha a Biztonsági Tanács úgy találja, hogy a 41. cikkben említett rendszabályok elégtelenek, vagy elégteleneknek bizonyulnak, úgy légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket foganatosíthat...”²

Kötelező erejű, az erőszak alkalmazásra lehetőséget biztosító BT határozat hiányában az egyéni, illetve kollektív önvédelem joga adhat csak jogalapot erőszak alkalmazáshoz. Az ENSZ Alapokmány 51. cikke értelmében: „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és a biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette.”³

Az 51. cikk tartalma és értelmezése elválaszthatatlan a nemzetközi szokásjogtól. Ennek oka elsősorban az, hogy az önvédelmi jog gyakorlására vonatkozó arányosság és szükségesség követelményei, valamint az önvédelmi jog kiváltásához nélkülözhetetlen „fegyveres támadás” az önvédelem kontextusában értelmezett fogalma a nemzetközi szokásjog része. A szokásjogi normák részben kiegészítik az 51. cikket, részben pedig párhuzamosan léteznek azzal.

Az 51. cikkben foglalt önvédelmi jognál szokásjogon alapuló tágabb önvédelmi jogot az Alkotmány 103. cikke⁴ és a 2. cikk (4) bekezdésének időközben kialakult *jus cogens* minősége is kizárja. A fentiek miatt kijelenthető, hogy az önvédelmi jognak nincs az Alapokmányban foglaltnál tágabb szokásjogi verziója.⁵ A fegyveres támadás mint az önvédelmi jog *sine qua non* feltétele az önvédelmi jog szokásjogi verziójára is vonatkozik.

Azaz a modern önvédelem joga az ENSZ Alapokmány 51. cikke alapján a „fegyveres támadás” fogalmának értelmezésétől függ. Az önvédelem jogának két konjunktív feltétele volt 1945 után az ENSZ Alapokmány és a Nemzetközi Bíróság értelmezése alapján. Egyrészt az önvédelmi helyzetben lévő államnak egy fegyveres támadást kell elszenvednie, azaz a 2. cikk (4) bekezdése szerinti erőszak alkalmazása önmagában nem váltja ki az önvédelmi helyzetet. Továbbá ezt a tény egyértelműen ki kell nyilvánítania és cselekményéről jelentést kell küldenie a Biztonsági

² ENSZ Alapokmány 42. cikk első fordulata.

³ ENSZ Alapokmány 51. cikk első fordulata.

⁴ A 103. cikk alapján az Alapokmányból eredő kötelezettségek nemcsak a nemzetközi megállapodásokból eredő kötelezettségekkel szemben élveznek elsőbbséget, hanem a nemzetközi szokásjoggal szemben is. SIMMA: *The Charter of the United Nations – A Commentary*. 1298–1299. o. és KOSKENNIEMI: *Fragmentation Report...* 344–345. bekezdés.

⁵ James Crawford az államfelelősség tervezettel kapcsolatos második jelentésében hangsúlyozta, hogy a 21. cikk megfogalmazása nem túlzottan szűk, mert 1. az Alapokmány 103. cikke értelmében a tervezet eleve nem lehetne ellentétes az Alapokmánnyal; 2. a 21. cikk kifogásolt fordulata szükségszerűen lefedi az önvédelem alapokmánybeli és szokásjogi változatát is. CRAWFORD, James: *Second Report on State Responsibility*. International Law Commission Fifty First session, Geneva, 1999, A/CN.4/498/Add.2. 201. bekezdés

Tanácsnak. Ennek elmaradása bár nem teszi per se jogellenessé az önvédelmi aktust, de a Nemzetközi Bíróság azt bizonyítékként használja fel a cselekmény jogszerűségének vizsgálatakor.⁶

Másrészt, a fegyveres támadásnak közvetlenül vagy közvetetten egy államtól kell erednie. Azaz a „Nicaragua-konszenzus”⁷ alapján a fegyveres támadásnak betudhatónak kell lenni egy államnak.

Reguláris fegyveres erők használta esetén ez evidensnek tekinthető, de irreguláris erők használata (létrehozása), vagy irányítása, ellenőrzése, esetenként pedig csupán fegyverekkel és logisztikai eszközökkel és információval történő ellátása során számos jogi kérdés merülhet fel e támadások betudhatóságát illetően.

Az 51. cikkben ugyan benne foglaltatik a tágabb értelmezés lehetősége, ez azonban a szövegtani értelmezés alapján nem dönthető el. Ami biztosan megállapítható, az az, hogy a szöveg eredetileg tartalmazta a fegyveres támadás állam által történő elkövetését („by another state”). Mint kivétel, az 51. cikk nem alkalmazható önmagában, az önvédelem joga kizárólag a fő szabály kontextusában értelmezhető. Az ENSZ Alapokmánya a 2. cikk (4) bekezdésben világosan fogalmaz az 1945 utáni államközi erőszakalkalmazás tekintetében: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.”

A főszabályt értelmezve adódik a kérdés: miért kellene kivételt tenni a tisztán nem állami szereplők elleni erőszak-alkalmazás alól, ha azt semmi nem tiltja? Amit a 2. cikk (4) bekezdése tilt, mégpedig átfogó és mindenre kiterjedő jelleggel, az az államok közötti erőszak-alkalmazás. Ebből logikusan következik, hogy nem állami szereplők eleve nem sérthetik meg az erőszak alkalmazásának tilalmát és ezért ennél súlyosabb magatartást, fegyveres támadást sem valósíthatnak meg.⁸ Legfeljebb olyan értelemben követhetnek el fegyveres támadást, hogy cselekményük betudható egy vagy több államnak, azaz egy fegyveres támadás mögött mindig egy állam áll.⁹

Bár az 51. cikk nem írja kifejezetten elő, hogy a fegyveres támadást államnak kell végrehajtania, ez az Alapokmány államközpontú rendszere és a 2. cikk (4) bekezdésének természete miatt mégis *implicit* követelmény. Az 51. cikket a nemzetközi jogi szakma 9/11-ig gyakorlatilag egybehangzóan így értelmezte. A napjainkban eltérő állásponton lévő szakemberek elsöprő többsége is azonos módon gondolkodott, és csupán a 9/11 utáni eseményekből igyekeznek levezetni az önvédelmi jog radikális

⁶ BRYDE, Bruno-Otto: Self-Defence. In BERNHARDT, Rudolf (szerk.): *Encyclopedia of Public International Law*. Vol. 4. Noth- Holland Publishing Co., 1982. 214. o.

⁷ Nicaragua-ügy (Nicaragua v. Egyesült Államok). 195–199. bekezdés

⁸ Kammerhofer, Jörg: *Uncertainty in International Law. A Kelsenian Perspective*. London, Routledge, 2002, 38. o.

⁹ Sulyok Gábor: *A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének nemzetközi jogi és alkotmányjogi megítélése*. In *Fundamentum* 9/3 (2005) 30–56. o.

változását.¹⁰ A különböző nemzetközi jogi kommentárok mindig is evidensnek tartották, hogy a fegyveres támadás államközi fogalom, vagyis azt csakis állam követheti el állam ellen.¹¹ Még az olyan nemzetközi jogászok is, mint Kooijmans bíró – akinek a különvéleményeit rendszeresen szokták idézni azok, akik a nem állami szereplők által elkövetett fegyveres támadásokról, valamint az ellenük alkalmazott önvédelmi jog lehetőségéről írnak – elismeri, hogy az elmúlt ötven évben ez volt az önvédelmi jog általánosan elfogadott értelmezése.¹²

II. 2. Tartalmi bizonytalanságok és lehetséges válaszok

Az a kezdetektől fogva világos volt, hogy ha egy állam reguláris alakulatai által indított támadás elér egy bizonyos szintet, az fegyveres támadásnak minősül. Az azonban nem volt egyértelmű, hogy létezik-e közvetett fegyveres támadás, vagyis, hogy elkövethető-e ilyen támadás pusztán az irreguláris alakulatok támogatásával, vagy más közvetett módon. Ehhez szorosan kapcsolódik a második kérdés, miszerint, ha az első kérdésre pozitív a válasz, akkor milyen mértékű támogatás vagy egyéb részvétel kell ahhoz, hogy az önmagában fegyveres támadásnak minősüljön.¹³

A közvetett agresszió értelmezésében, amely az esetek többségében jól használható a fegyveres támadás tisztázásában, sokat segített a 3314. számú közgyűlési határozat, amelynek két pontja is közvetett agressziós tényállást fogalmaz meg. A 3. cikk f) pontja alapján ugyanis önmagában agressziónak minősül az is, ha egy állam megengedi, hogy egy másik állam rendelkezésére bocsátott területét agresszió elkövetésére használják fel. A 3. cikk g) pontja szerint pedig agressziónak minősül az, ha egy állam fegyveres csoportokat küld egy másik állam ellen, vagy ebben komoly része van. A közvetett fegyveres támadás fogalmának tisztázásában kiemelkedő szerepet játszott a Nicaragua-ügyben hozott ítélet. Ebben a Nemzetközi Bíróság a kontrák és az Egyesült Államok viszonyát vizsgálta. A bíróság úgy találta, hogy bár a kontrák támadásai kellően súlyosak voltak ahhoz, hogy elérjék a fegyveres támadás szintjét, az Egyesült Államok mégsem követett el fegyveres támadást Nicaragua ellen, mivel nem „küldte” a kontrákat. A közvetett fegyveres támadás lehetőségének vizsgálatakor a Nemzetközi Bíróság analógiaként a 3314. számú határozatból indult ki. A testület kimondta, hogy a nemzetközi szokásjog értelmében

¹⁰ Lásd például Murphy, Sean: *Terrorism and the Concept of „Armed Attack” in Article 51 of the U.N. Charter*, 43 Harv. ILJ (2002) 41–51. o.; Dunlap, Ben: *State Failure and the Use of Force in the Age of Global Terror*. 27 B.C. Int'l & Comp. L. Rev. (2004) 453–475. o.; Franck, Thomas: *Recourse to Force – State Action Against Threats and Armed Attacks*. CUP, 2004., 1–14., 21–23., 31–33. o.; Tams, Christian J.: *The Use of Force against Terrorists*, 20 EJIL (2009) 359–397. o. at 364., 367–372. o.

¹¹ A „War on Terror” ezzel szemben valójában csupán egy új külpolitikai doktrína. Kovács Péter: *Nemzetközi jog*, Budapest, Osiris, 2011, 558–559. o.

¹² *Tanácsadó vélemény a megszállt palesztin területeken felépített fal jogi következményeiről*, Kooijmans különvélemény 35. bek., valamint *KDK v. Uganda* ügy, 28. bek. Lásd még Zemanek, Karl: *Armed Attack*, in Wolfrum, Rüdiger (szerk.): *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Vol. I., OUP, 2008, 595–600. o.

¹³ Brownlie, Ian: *International Law and the Activities of Armed Bands*, 7 ICLQ (1958) 712–735. at 731. o.

az is fegyveres támadásnak minősül, ha egy állam fegyveres csoportokat küld egy másik államba, feltéve, hogy a támadás mértéke és hatásai amúgy elérik a fegyveres támadásokhoz szükséges szintet.¹⁴

III. MÁSODIK IDŐSZAK: HÁBORÚ A TERRORIZMUS ELLEN (2001–2016)¹⁵

2001. szeptember 11-ét követően számos szerző úgy érvelt, hogy bár különböző okok miatt, de gyökeresen átalakult a korábbi erőszaktilalmi rendszer. Közös ezekben az elméletekben, hogy bár más-más úton, de oly mértékben tágítják ki az önvédelem jogát, hogy az paradigmaváltó jelleggel a *jus contra bellum* rendszerének kiüresedéséhez vezetett volna. A legfontosabb elméletek és érvek ebből az időszakból a következők:

- az 1368. és 1373. számú BT határozatok normatív módon átalakították a *jus contra bellum* rendszerét;¹⁶
- a 9/11-es rendkívüli világpolitikai helyzet gyakorlatilag egyik napról a másikra átalakította a *jus contra bellum* rendszerét;¹⁷
- az állami gyakorlat¹⁸ egyfajta instant szokásjogként módosította a *jus contra bellum* rendszerét;¹⁹
- nagymértékben kitágult az önvédelem joga, különös tekintettel a nem (is anynyira) közvetlen veszélyek elleni megelőző fellépés lehetőségére.²⁰

III. 1. 9/11-es BT határozatok paradigmaváltó jelentősége

Az 1368. és 1373. számú határozat egyesek szerint módosította a *jus contra bellum* keretrendszerét. A BT két fenti határozatának kiemelkedő jelentőséget tulajdonítók valójában nem állítanak mást mint hogy a Biztonsági Tanács határozatai fősze-

¹⁴ Adódik a kérdés, hogy milyen agressziós cselekmény képzelhető el, amely nem lenne egyben fegyveres is. Vannak olyan agressziós cselekmények, amelyeket fegyverek használata nélkül, fegyveres támadás hiányában is el lehet követni. Ilyen például a 3314. sz. határozat 3. cikkének pontjai értelmében terület átengedése agressziós cselekmény elkövetésére (f); a nem fegyveres erő alkalmazásával kialakított kikötői blokádnak (c); vagy ha egy állam fegyveres erői erőszak alkalmazása nélkül, de a másik állammal kötött egyezmény lejártá után továbbra is azon a területen tartózkodnak (e). Ezekben az esetekben agresszió történik, így sérül természetesen a 2. cikk (4) bekezdése is, de az 51. cikk értelmében fegyveres támadásról automatikusan nem beszélhetünk.

¹⁵ Nicaragua-ügy, 195. bekezdés.

¹⁶ Stahn, Carsten: *Security Council Resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001): What They Say and What They Do Not Say*. EJIL Discussion Forum on the WTC Attacks (2001).

¹⁷ Scharf, Michael P.: *Customary International Law in Times of Fundamental Change*. Recognizing Grotian Moments, Cambridge, CUP, 2013.

¹⁸ Különösen az Egyesült Államok, Izrael és Törökország gyakorlata.

¹⁹ Lásd például Wedgwood, Ruth: *Responding to Terrorism: The Strikes Against bin Laden*, in *Yale Journal of International Law* (1999) 559–576. o.; Paust, Jordan J.: *Self-Defense Targetings of Non-State Actors and Permissibility of U.S. Use of Drones in Pakistan*, in *Journal of Transnational Law & Policy* (2010) 241. o.; Greenwood, Christopher: *International Law and the Pre-emptive Use of Force: Afghanistan, Al-Qaida, and Iraq*, in *San Diego Int'l L.* (2003) 7–37. o.

²⁰ Bővebben lásd Tibori Szabó Kinga: *Anticipatory Action in Self-Defence*, Haduge, Asser Press, 2001.

pet játszottak abban a paradigmaváltásban, amely a 9/11-es terrortámadások után zajlott le, gyakorlatilag néhány napon, héten belül. George W. Bush beszédei, a két releváns BT határozat és azok nemzetközi visszhangja (az állami gyakorlat) jelentős mértékben módosított az 51. cikk tartalmán, ezzel lényegileg is befolyásolva a 2. cikk (4) bekezdésének terjedelmét. Homályos szövegezése és a korábbi határozatokban foglaltakat ismétlő jellege miatt azonban túlbecsülik az 1368. számú határozat jelentőségét.²¹

Valójában az 1368. számú határozat szövegezése sokkal *átgondoltabb* annál mint értelmezői gondolják. Anélkül, hogy bármit is bele kellene magyarázni, lehetőséget ad arra, hogy a területi állam reagáljon az öt ért támadásra.²² A BT határozatainak szövegét és nyelvezetét nem csupán azok kötelező jellegének megállapításához kell alaposan elemezni, ahogy arra már korábban rámutatott a Nemzetközi Bíróság.²³

Az 1368. számú határozat preambulumban elismeri ugyan az önvédelem jogát, de rendelkező részében csak azt mondja ki, hogy a terrortámadás – mint minden más nemzetközi terrortámadás – veszélyt jelent a nemzetközi békére és biztonságra. Azt azonban nem mondja ki, hogy a szeptember 11-i események fegyveres támadásnak minősülnek, amely az önvédelem jogát a konkrét esetben lehetővé tenné.²⁴ Azonban a konkrét esetre vonatkozó utalás sem változtatott volna a helyzeten. Az 1368. számú határozat preambuluma nem konkrét elkövetővel kapcsolatban ismerte el az önvédelem jogát, sőt e kontextusban még az Egyesült Államokra sem tett utalást.

A szeptember 12-i határozatból nem következik, hogy a BT a nemzetközi terrorizmus és az önvédelem jogát paradigmaváltó módon automatikusan összekapcsolná. Erre a testületnek sem egyedi esetekben, sem általánosságban nincs joga, mert nincs rá hatásköre.²⁵ Az önvédelemmel kapcsolatban konstitutív határozatot nem hozhat, nem állapíthatja meg a fegyveres támadás tényét, és nem is engedélyezheti az önvédelmi jog gyakorlását, mert arról az 51. cikk értelmében a megtámadott állam maga dönthet. A BT-nek csak jelentést kell kapnia a megtámadott államtól, hogy bármikor eljárhasson az ügyben. Ilyen esetben érdemi fellépésével megszüntetheti az önvédelmi helyzetet. A testület azonban sem az 51. cikk tartalmát, sem az önvédelemre vonatkozó szabályokat, sem a nemzetközi szokásjogot nem módosíthatja. A BT tehát nem rendelkezett hatáskörrel arra, hogy kötelező döntést hozzon az önvédelem jogának értelmezéséről.

²¹ Stahn, Carsten: *Security Council Resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001): What They Say and What They Do Not Say*, in EJIL Discussion Forum on the WTC Attacks (2001).

²² Frowein, Jochen Abr.: *Der Terrorismus als Herausforderung für das Völkerrecht*. 62 ZaöRV (2002) 879–907. o. at 886–887. o.

²³ Namíbia tanácsadó vélemény, ICJ Reports (1971), 114. bekezdés

²⁴ Cassese, Antonio: *Terrorism is Also Disrupting Some Crucial Legal Categories of International Law*, in 12 EJIL (2001) 993–1001. o. at. 996. o.

²⁵ Támogatólag lásd Orakhelashvili, Alexander: *Peremptory Norms in International Law*, Oxford, OUP, 2006., 429–431. o.

Ráadásul az 1368. számú határozatot egy nappal a terrortámadás után fogadták el, amikor még nem lehetett tudni, hogy ki áll a támadás mögött, és hogy egyáltalán külső támadásról volt-e szó. Feltűnő, hogy még a szeptember 28-i határozat elfogadása során *sem volt elegendő az idő arra*, hogy a résztvevők mindent körültekintően mérlepeljenek. A határozat szövegezésében részt vevő diplomaták elismerték, hogy nem tudták a határozat minden lehetséges következményét felmérni, illetve figyelembe venni.²⁶ Nem világos, hogy ki ellen gyakorolhatta volna az Egyesült Államok állítólagos, újdonsült önvédelmi jogát, ha azt konstitutívan és paradigma-váltó módon értelmezzük. Mind a húsz-harminc állam ellen, amelyek valamilyen kapcsolatba kerültek a nemzetközi terrorizmussal? Bár számos szerző szerint akkor még korai lett volna megítélni, hogy kivételes precedensről, vagy egy feltűnő/látható azonnali (instant) változásról volt-e szó,²⁷ az biztonsággal leszögezhető, hogy egy egyszeri eset nem keletkeztethet szokásjogot.

III. 2. Állami gyakorlat 2001 után

A 9/11-es terrortámadásokkal, valamint a későbbi eseményekkel kapcsolatos állami gyakorlat is alátámasztja, hogy az érintett államok tisztán nem állami szereplők ellen a közhiedelemmel ellentétben nem hivatkoztak az önvédelem jogára. Az Egyesült Államok 2001 szeptembere után is a bekövetkezett támadás kirívóan nagy súlyával érvelt, és konzekvensen a táliboknak tudta be annak elkövetését. Washington vélhetően gyorsan felismerte, hogy a nemzetközi jogon túl mind katonai szempontból, mind pszichológiai okokból sokkal hatékonyabb lesz, ha a konfliktust egy meghatározott területhez kötik (*„territorialise”*). Inkább közelebb vitte egy hagyományos államközi konfliktushoz, mintsem, hogy bin Ládent keressék a terroristákból álló szalmazakalban.²⁸

A 1368. számú határozaton túl – amely kizárólag a preambulumban ismeri el az önvédelemhez való jog absztrakt formáját – a NATO másnapi nyilatkozatát szokták döntő jelentőségűnek beállítani. A NATO azonban korábban sem tekintette fegyveres támadásnak a terrortámadást. Az Észak-atlanti Tanács 1999. évi stratégiai koncepciójában is megkülönböztette a fegyveres támadást a terrortámadástól, ez utóbbit az *„egyéb veszélyek”* közé sorolva (ilyenek például a szabotázs, a szervezett bűnözés és a létszükségletű erőforrások veszélyeztetése). Ezekre az esetekre a tanács egyértelműen nem az 5. cikk szerinti fellépést irányozta elő.²⁹ Ha a NATO korábbi gyakorlata és stratégiai koncepciója fényében értelmezzük a szervezet 2001. szept-

²⁶ Hoyos, Carola: *UK to chair UN sanctions committee*, in Financial Times (US edition), 2001. október 4. 2. o.

²⁷ Cassese: *Terrorism is Also Disrupting...* 997. o.

²⁸ Dupuy, Pierre-Marie: *The Law after the Destruction of the Towers, The Attack on the World Trade Centre: Legal Responses*, in EJIL online, 2001. szeptember

²⁹ *The Alliance's Strategic Concept*, 24 April 1999. NATO Press Release. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm?selectedLocale=en (letöltve 2013. 08. 07.)

ember 12-i nyilatkozatát, akkor a „*kívülről történt irányítás*”³⁰ nem annak elismerése, hogy egy terrrorszervezet elleni közvetlen önvédelmi helyzetről döntött volna a NATO. Így sem a BT, sem a NATO által megfogalmazott szövegből nem derül ki, hogy az önvédelem olyan tág koncepciójára hivatkoztak volna-e, amely egyáltalán nem követelné meg az államnak való betudás legkisebb mértékét sem.³¹ Különösen így van ez, ha megnézzük, maga az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság mire hivatkozott az Afganisztán elleni támadás megindítása előtt.

Az Egyesült Királyság kormányának 2001. október 4-én nyilvánosságra hozott jelentése szerint a 9/11-es támadásokat az al-Kaida követte el szoros, szimbiotikus együttműködésben az afganisztáni tálib kormányzattal. A jelentés szerint a terrrorszervezet és Afganisztán *de facto* kormányzata között olyan szoros volt az egymás kölcsönös támogatására épülő viszony, hogy egyik sem létezhetett és működhetett volna külön-külön ebben a formában. A jelentés fő mondanivalója az, hogy a támadást Oszáma bin Láden terrrorszervezete követte el, amely erre a tálibok jelentős támogatása nélkül nem lett volna képes. A támogatás kumulatíván valósult meg fegyverek, finanszírozás, katonai segítségnyújtás (tervezés, kiképzés), befogadás, területbiztosítás, majd pedig az államszuverenitás intézménye mögé bújva védelem és menedéknyújtás formájában.³² A két szervezet közötti szimbiotikus kapcsolat miatt helytálló az a megállapítás, hogy egyáltalán még megkülönböztetni sem volt egyszerű 2001-ben a tálibokat az al-Kaidától.³³

Washingtonnak a Biztonsági Tanácshoz 2001. október 7-én eljuttatott levele szerint az Egyesült Államokat az afganisztáni tálib rendszer által támogatott al-Kaida támadta meg.³⁴ A támadást az tette lehetővé, hogy a tálib rezsim átengedte a szervezetnek Afganisztán területének egy részét, és ezzel sem Washington, sem a nemzetközi közösség felszólítására nem hagyott fel. Az Egyesült Államok az őt ért súlyos támadás következtében él önvédelmi jogával, és fellép Afganisztánban a terrrorszervezet táborai és a tálib rezsim katonai létesítményei ellen.³⁵ Washington tájékoztatásából is világosan látszik, hogy Afganisztánhoz köti önvédelmi jogát és mindent

³⁰ *Statement by the North Atlantic Council*, 12 September 2001. Press Release (2001) 124. o. <http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm> (letöltve 2013. 08. 07.).

³¹ *Statement by NATO Secretary General Lord Robertson*, NATO HQ, 2001. október 2. <http://www.nato.int/docu/speech/2001/s011002a.htm> (letöltve 2013. 08. 07.).

³² „*Responsibility for the Terrorist Atrocities in the United States*”, 11 September 2001. <https://www.fas.org/irp/news/2001/11/ukreport.pdf> (letöltve 2013. 07. 26.).

³³ Frowein: *Der Terrorismus als Herausforderung für das Völkerrecht...*, 886–887. o.

³⁴ Letter dated 7 October 2001 from John D. Negroponte, the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/2001/946. 2001. október 7.

³⁵ Uo.

elkövet, hogy érdemi és szoros kapcsolatot mutasson ki a támadók és a mögöttük ténylegesen meghúzódó, államterülethez kötődő *de facto* kormányzati erők között.³⁶

Az Iszlám Konferencia Szervezetének ötvenhat állama nem tiltakozott az Afganisztánnal szembeni katonai akció ellen, de felszólította az Egyesült Államokat, hogy katonai válaszlépését ne terjessze ki Afganisztánon túlra.³⁷ Az Öbölállamok Együttműködési Tanácsa pedig kinyilvánította, hogy kész együttműködni minden olyan közös akcióban, amely élvezi a nemzetközi közösség támogatását és célja az elkövetők megbüntetése.³⁸ Ez élesen szemben állt azzal az amerikai igénnyel, hogy a nemzetközi terrorizmussal szemben önvédelmet gyakorolva 2001 szeptembere után egyoldalúan, korlátlan ideig, máskor és más országokban is fel lehessen lépni.

2006. július 12-én a Hezbollah fegyveresei izraeli területen megölték nyolc katonát és magukkal hurcoltak kettőt libanoni területre. Izrael válaszul egy bő hónapig libanoni területeket bombázott, köztük a fővárost és a bejrúti repteret is. A konfliktust a BT 1701. számú határozata zárta le, amely Libanon területi épségének tiszteletben tartása mellett felszólította a libanoni kormányt a déli területek és a fegyveresek tevékenységének ellenőrzésére is. Ehud Olmert izraeli miniszterelnök még a támadás napján egyértelművé tette, hogy a határ mentén történeteket nem terrortámadásnak, hanem egy szuverén állam, Libanon Izrael elleni támadásának tekinti. Olmert a Hezbollahot a libanoni kormány részének minősítette.³⁹ A miniszterelnök nyilatkozatának lényegét július 17-én a Knesszetben megismételte. Ekkor Olmert egyértelművé tette, hogy sem a Hamaszt, sem a Hezbollahot nem tekinti független terrorszervezetnek. Az izraeli területek és katonák ellen öt nappal korábban támadást végrehajtó libanoni terrorszervezet cselekményéért Libanonon keresztül érdemben Iránt és Szíriát tette felelőssé. Az izraeli álláspont szerint ezek az államok irányítják, mozgatják és finanszírozzák e szervezeteket.

Ezt támasztják alá a török hadseregnek a PKK ellen iraki területen végrehajtott katonai akciói is. Az elmúlt években a kurd terrorszervezet – és egyben Irak területi integritása – ellen több, a 2. cikk (4) bekezdésével ellentétes katonai beavatkozásra is sor került Észak-Irakban. Ezeket Törökország egyszer sem jelentette a BT-nek, és más fórumokon sem hivatkozott az önvédelem jogára, kizárólag (nemzet) biztonsági érdekeit emelte ki.⁴⁰ Pakisztán évek óta folyamatosan tiltakozik a területi

³⁶ Afganisztánt gyakorlatilag „látor államnak” tekintették, amit az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának különleges rapportörének jelentései is megerősítettek. Lásd Kamal Hossain különleges megbízott következő jelentéseit: A/53/539 (1998. október 26.); A/54/422 (1999. szeptember 30.); A/55/346 (2000. augusztus 30.), valamint A/56/409 (2001. szeptember 26.).

³⁷ Murphy, Sean D.: *United States Practice in International Law, Vol. 1: 1999–2001.*, Cambridge, CUP, 2002. 433–434. o.

³⁸ Murphy, Sean D.: *Contemporary Practice of the United States Relating to International Law*, in 96 *AJIL* (2002) 245. o.

³⁹ Jerusalem Post: *Prime Minister Ehud Olmert's remarks at his press conference with Japanese Prime Minister Junichiro Koizumi* <http://www.jpost.com/LandedPages/PrintArticle.aspx?id=27856> (letöltve 2013. 07. 24.).

⁴⁰ Gray, Christine: *International Law and the Use of Force*, Oxford, OUP, 2018, 140–143. o.

integritását sértő amerikai támadások ellen. Azonnal tiltakozott az Egyesült Államok 2011. május 2-ai katonai akciója ellen is, amelynek során katonai helikopterek hatoltak be az országba és likvidálták *Oszáma bin Ládent*.⁴¹ Más esetekben pedig hozzájárulását adta a területét érintő amerikai csapásokhoz.⁴²

Mindezek alapján abból, hogy az államok többsége támogatta az Egyesült Államok önvédelmi jogát 2001. szeptember 11-e után, még nem következik az, hogy közvetlenül a nem állami szereplők elleni önvédelem jogát is támogatták volna. Ahogy az sem következik, hogy a betudás szintjének tágítását támogatták volna. Magatartásuk fő oka az lehetett, hogy úgy gondolták, elég szoros a tálib rezsim és az al-Kaida közötti kapcsolat ahhoz, hogy az a szokásos (korábbi) betudási követelményeket is kielégítse. Az Egyesült Államok által használt „menedéket ad” kategória pedig ebből a szempontból bevallottan pusztán retorikai jelentőségű volt. Azaz a támogatásukat hangsúlyozó államok nem tekintettek az amerikai álláspontra úgy, mint amely tágítani szándékozott volna az önvédelem jogán.⁴³

III. 3 A Nemzetközi Bíróság gyakorlata 9/11 után

A Nemzetközi Bíróság 2001 szeptembere után több esetben is foglalkozott az önvédelem jogával, és az esetek döntő többségénél a nem állami szereplők kérdése is felmerült. Kivételnek az *Olajfűrótoronyok*-ügy számít, de az Irán és az Egyesült Államok között felmerült vitában ettől függetlenül döntő jelentőségű volt a fegyveres támadás fogalmának körüljárása. A bíróság mind az *Olajfűrótoronyok*-ügyben (2003), mind *Az izraeli biztonsági fallal kapcsolatos tanácsadó véleményében* (2004), mind pedig a *KDK v. Uganda* ügyben (2005) megerősítette a *Nicaragua*-ügyben (1986) tett megállapításait a fegyveres támadás fogalmára és az önvédelem jogának terjedelmére vonatkozóan. Jelen fejezetben kizárólag az önvédelem nem állami szereplőkkel kapcsolatos aspektusára érdemes kitérni, vagyis a fegyveres támadás betudási kritériumára.

Az Irán és az Egyesült Államok között felmerült *Olajfűrótoronyok*-ügyben (2003) a bíróság a betudás kérdésével kizárólag Irán szerepével kapcsolatban foglalkozott. A testület két esetben is azt vizsgálta, betudhatóak-e Iránnak azok a támadások, amelyek amerikai kereskedelmi és hadihajókat értek 1987 októberében és 1988 áprilisában. Az Egyesült Államok mindkét esetben megtorló csapással válaszolt iráni olajfűrótoronyok ellen, automatikusan Iránnak tudva be az ismeretlen eredetű aknák felrobbanását mint „fegyveres támadást”. A Nemzetközi Bíróság teljesen egyértelművé tette a *Nicaragua*-ügyben hozott döntésére hivatkozva, hogy a fegyveres támadásnak nemcsak kellően súlyosnak kell lennie,⁴⁴ hanem betudhatónak is, jelen

⁴¹ Official statement, Office of the Spokeperson, Islamabad P.R.No.152/2011, Press Release on Death of Osama bin Laden; Asif Ali Zardari: Pakistan did its part. *The Washington Post*, 2011. május 2.

⁴² Secret memos ‘show Pakistan endorsed US drone strikes’. *BBC*, 2013. október 24. <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-24649840> (letöltve 2013. 10. 25.).

⁴³ Ratner, Steven: *Jus ad Bellum and Jus in Bello After September 11*, in 96 AJIL (2002) 905–921. at 913. o.

⁴⁴ *Olajfűrótoronyok*-ügy, 51., 64., 68., 72. bekezdés.

esetben Iránnak.⁴⁵ Bár az ügy tisztán államközi jellege miatt nem érinti közvetlenül a nem állami szereplők elleni önvédelem kérdését, egyértelműen megerősíti a fegyveres támadásnak a *Nicaragua*-ügyben lefektetett kettős feltételét: a mennyiségi és a minőségi tényező elengedhetetlen voltát.

Az izraeli biztonsági fallal kapcsolatos tanácsadó véleményében (2004) a bíróság ugyan röviden kitért a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem kérdésére, de nem tartotta fontosnak bővebb kifejtését, mert a jogi kérdés megítélése szempontjából ez az adott ügyben nem volt releváns. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy a testület megítélése szerint megszállt területen eleve nem lehet önvédelmet gyakorolni, másrészt Izrael maga is erőszakkal nem járó intézkedésnek minősítette a fal építését, amelyre az 51. cikk hatálya nem terjed ki.⁴⁶ Izrael továbbá nem hivatkozott arra, hogy állammal szemben gyakorolta volna önvédelmi jogát.

Vagyis a bíróság 2004-ben is a *Nicaragua*-ügy logikája szerint kezelte a fegyveres támadás fogalmát. A bíróság leszögezte, hogy az Alapokmány 51. cikkében rögzített önvédelmi jog egy államot egy másik állam által elkövetett fegyveres támadás esetén illeti meg. Izrael ezzel szemben nem hivatkozott arra, hogy egy másik állam részéről érte volna fegyveres támadás.

*A Nemzetközi Bíróság az 51. cikk szövegét idézve a következőt mondta ki elvi élel: „Az Alapokmány 51. cikke tehát elismeri az önvédelem természetes jogát egy állam által egy másik állam ellen elkövetett fegyveres támadás esetében. Izrael azonban nem hivatkozik arra, hogy az ellene elkövetett támadás betudható egy idegen államnak.”*⁴⁷

A bíróság a fentiekre, valamint arra való tekintettel, hogy az Izraelt ért támadás nem kívülről, hanem belülről, az általa megszállt területről származott (és ezért még elvi lehetősége sem volt arra, hogy bármilyen módon hivatkozhasson a BT 1368. és 1373. számú határozatára), megállapította, hogy az 51. cikk ebben az ügyben nem releváns.⁴⁸

*A KDK v. Uganda ügyben (2005)*⁴⁹ a Nemzetközi Bíróság ismét megerősítette korábbi álláspontját, amikor úgy döntött, hogy Uganda nem gyakorolhatott önvédelmet a Kongói Demokratikus Köztársaság ellen, mert az ADF⁵⁰ tettei nem voltak betudhatók a KDK-nak.

Sem a jogi, sem a ténybeli feltételei nem álltak fenn ugyanis annak, hogy Uganda önvédelmi helyzetbe kerüljön a Kongói Demokratikus Köztársasággal szemben. A Nemzetközi Bíróság 2005-ben is a *Nicaragua*-ügyben hozott ítéletéből indult ki.

⁴⁵ *Olajfűrotornyok-ügy*, 51., 57., 60–62., 64., 69–71. bekezdés.

⁴⁶ Fal-vélemény, 139. bekezdés. A megszállt területtel kapcsolatos önvédelmi minősítés kritikájáról lásd Higgins: különvélemény, 34. bekezdés.; Franck: *Recourse to Force*, 67. o.

⁴⁷ Fal-vélemény, 139. bekezdés.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ *KDK v. Uganda*, 146. bekezdés.

⁵⁰ Alliance of Democratic Forces for the Liberation of the Congo – egy nem állami szereplő.

Uganda soha nem állította, hogy a kongói fegyveres erők támadták volna meg.⁵¹ *A testület ismét elvi élel szögezte le*, hogy amennyiben egy irreguláris erők által elkövetett támadás a Közgyűlés 3314. számú határozata 3. cikkének (g) pontja értelmében nem tudható be egy államnak (vagyis, ha a nem állami szereplőt nem egy állam „küldte”), nem beszélhetünk fegyveres támadásról és ennek következtében önvédelmi helyzetről sem.

Még abban az esetben sem, ha egyébként a támadások intenzitása összességében eléri azt a megkívánt szintet, amely az adott cselekményt tisztán mennyiségi alapon már fegyveres támadássá tenné. Mivel nem volt bizonyítható, hogy a felperes közvetlenül vagy közvetett módon részt vett volna a támadásokban, a Nemzetközi Bíróság úgy ítélte meg, hogy Uganda nem volt a KDK-val szemben önvédelmi helyzetben.⁵² Betudás hiányában a Nemzetközi Bíróság érdemben már meg sem vizsgálta az arányosság és a szükségesség kritériumait, bár megjegyezte, hogy a kongói–ugandai határon átnyúló támadásokkal aligha tekinthető arányosnak és szükségesnek Uganda határától több száz kilométerre található repterek és városok támadása és elfoglalása.⁵³

IV. AZ ISZLÁM ÁLLAM ELLENI HARC ÉS A VONAKODIK VAGY KÉPTELEN DOKTRÍNA (2015–)⁵⁴

Kötelező, a fegyveres erő alkalmazására felhatalmazást adó biztonsági tanácsi határozat hiányában⁵⁵ szükségképpen az önvédelem joga merült fel egyedüli lehetőségként azon államok számára, amelyek Oroszországgal ellentétben nem kaptak engedélyt Szíriától a fegyveres erő alkalmazására.⁵⁶ Azaz a 2015 utáni Szíria elleni támadások önvédelmi jellege attól függött, hogy tisztán az Iszlám Állam ellen indítható-e önvédelmi cselekmény, és amennyiben nem, úgy a terrorszervezet⁵⁷ cselekményei betudhatók-e Szíriának. Mivel az Iszlám Állam és a szíriai Aszad-rezsim között sem szorosabb (hatékony ellenőrzés, átfogó ellenőrzés vagy akár csak laza támogatás, segítségnyújtás) sem lazább kapcsolat (menedék nyújtása, megtűrés)

⁵¹ *KDK v. Uganda*, 146. bekezdés.

⁵² *KDK v. Uganda*, 146. bekezdés.

⁵³ *KDK v. Uganda*, 147. bekezdés.

⁵⁴ Bővebben lásd Kajtar, Gabor: *Use of Force against ISIL in Iraq and Syria – A legal Battlefield*, in *Wisconsin International Law Journal* (2017) 535–584. o.

⁵⁵ Lásd Akande, Dapo–Milanovic, Marko: *The constructive ambiguity of the Security Council ISIS resolution*, in *EJIL Talk*, 2015. november 21. <https://www.ejiltalk.org/the-constructive-ambiguity-of-the-security-councils-isis-resolution/> (letöltve 2018. 01. 20). A BT 2249. (2015) határozata megtevesztő nyelvezete ellenére sem volt kötelező, a VII. fejezet vagy az Alapokmány 2. cikke alapján elfogadott határozat.

⁵⁶ Letter dated 15 October 2015 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the President of the Security Council. UN Doc S/2015/792., 2015. október 15.

⁵⁷ Az Iszlám Állam államiságával kapcsolatban bővebben lásd Takács Péter: *Az „Iszlám Állam” államiságának problémái – Államnak tekinthető-e az ISIS, bármilyen értelemben is?* In *Jog – Állam – Politika* 2015/4. szám, 47–77. o.; Kajtar Gábor: *Az Iszlám Állam nemzetközi jogi státusa és annak joghatásai*. In *Külügyi Szemle*, 2016/4. szám, 38–51. o.

nem volt kimutatható, az önvédelmi jogot kiterjesztő módon értelmezőknek tovább kellett lépniük és egy lazább, megengedőbb mérce alkalmazása mellett kellett érvelniük. A vonakodik vagy képtelen doktrína ebben a helyzetben „élesedett be” nemzetközi jogi értelemben.⁵⁸

IV. 1 A vonakodik vagy nem képes doktrína eredete

*A vonakodik vagy képtelen mérce („unwilling or unable test”) kiindulópontja, hogy a területi állam vonakodik (nem hajlandó) vagy nem képes megfelelően (hatékonyan) fellépni egy olyan nem állami szereplő ellen, amely területéről intéz t. ámadásokat egy másik állam vagy több állam ellen. Az elmélet szerint ilyenkor a megtámadott állam közvetlenül önvédelmet gyakorolhat a nem állami szereplő ellen a másik állam területén anélkül, hogy közvetlenül támadná a területi állam fegyveres erőit. A beavatkozás bevallottan az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdése hatálya alá tartozik, és néhány szerző szerint fegyveres támadás hiányában is jogszerű kivételnek minősül.*⁵⁹

Michael Wood szerint a vonakodik vagy nem képes doktrína pedigréje tekintélyes múltra tekint vissza. Mindeközben Wood csupán Ashley Deeks 2012-es cikkére és a Chatham House (2006) és a leideni egyetem elveire (2007) hivatkozik.⁶⁰ Deeks a vonakodik vagy képtelen mérce alkalmazhatóságáról írt átfogó tanulmányában⁶¹ egyrészt arra törekszik, hogy történelmi alapon legitimálja a terrorszervezetek elleni közvetlen önvédelem lehetőségét, másrészt, hogy a bevallottan tartalom nélküli szabályhoz⁶² eljárási és szubsztantív normákat javasoljon. Deeks a vonakodik vagy képtelen mérce eredetét a semlegesség jogintézményéhez vezeti vissza. A szerző célja a mérce tartalomhiányából eredő legitimitációdeficit történelmi eredetével történő ellensúlyozása.⁶³ Mivel a semlegesség jogából merített történelmi analógia annak államközpontú jellege miatt nem lenne elég a nem állami szereplők elleni önvédelmi

⁵⁸ Bővebben lásd Kajtár Gábor: *Az Iszlám Állam elleni erőszak-alkalmazás nemzetközi jogi kérdései*. In *Iustum Aequum Salutare* 2016/4. szám, 153–177. o.

⁵⁹ Lásd például Alston, Philip: *Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions*, A/HRC/14/24/Add.6, 34–35. bekezdés <http://www.refworld.org/docid/4c0767ff2.html> (letöltve 2018. 01. 18). Alston jelentése az önvédelem jogának kiváltásához két alternatív feltételt nevez meg: a fegyveres támadást vagy a területi állam vonakodását, vagy képtelenségét a támadás megakadályozására. A jelentés semmilyen forrást nem használ az állítás alátámasztásához.

⁶⁰ Wood, Michael: *Self-Defence Against Non-State Actors – A Practitioner’s View*, in *ZaöRV* (2017) 76. o. Lásd még Wood, Michael: *International Law and the use of force: What happens in practice*, in *Indian Journal of International Law* (2013) 345–367. o.

⁶¹ Deeks, Ashley: „*Unwilling or Unable*”: *Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense*, in *Virginia Journal of International Law* (2012) 483–550. o. Az elméletet támogatja Weller, Marc: *Islamic State crisis: What force does international law allow?*, in *BBC*, 2014. szeptember 23. www.bbc.com/news/world-middle-east-29283286 (letöltve 2014. 12. 19.).

⁶² Deeks: i. m. 505. o.

⁶³ Deeks: i. m. 488. o.

jog megalapozásához, Deeks a Caroline-incidensre is hivatkozik, amelyet a vonakodik vagy képtelen teszt egyik előfutáraként azonosít.⁶⁴

*A vonakodik vagy képtelen doktrína az állami önvédelmi joghoz kapcsolódik. A különböző álláspontok azonban eltérnek abban a tekintetben, hogy mi a koncepció pontos jogalapja, egyben jogi jelentősége az önvédelem jogán belül.*⁶⁵ Közös bennük mindenesetre, hogy az önvédelmi jog kiterjesztését szolgálják, még ha különböző mértékekben is. A legfontosabb kérdés e tekintetben, hogy a vonakodik vagy képtelen doktrína önálló jogalapot képez az önvédelem gyakorlására, vagy egy már jogszerű (vagy annak vélt) önvédelmi helyzet konkretizálására, legalizálására szolgál.

A szakirodalom elsöprő többsége ez utóbbi álláspontot osztja, amely végeredményében azonban sem megnyugtatóbb, sem logikusabb megoldáshoz nem vezet a *jus contra bellum* rendszerén belül.

IV. 2. A nem képes vagy nem hajlandó doktrína kritikája

2015 és 2016 során valóban számos állam hivatkozott arra, hogy Szíria vonakodott és/vagy nem volt képes az Iszlám Állam ellen hatékonyan fellépni. Bár az állami gyakorlat első ránézésre meggyőzőnek tűnhet (lásd az Egyesült Államok⁶⁶ az Egyesült Királyság,⁶⁷ Ausztrália⁶⁸ és Kanada⁶⁹ gyakorlatát), újabban Németország,⁷⁰ Dánia,⁷¹ Norvégia⁷² és Belgium⁷³ sem hivatkozott a vonakodik vagy képtelen doktrínára. Így a szakirodalom jogosan kritikus azokkal az álláspontokkal szemben, amelyek szerint

⁶⁴ Deeks: i. m. 502. o.

⁶⁵ Lád például Trapp, Kimberley N.: *The Prohibition of the Use of Force, Self-Defence, and Other Concepts*, in Weller, Marc (Ed.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, Oxford, OUP, 2015, 679–96. o.; Tibori-Szabó Kinga: *The 'unwilling or Unable' Test and the Law of Self-defence*, in Paulussen, Christophe – Takács Tamara – Lazić, Vesna – Van Rompuy, Ben (Szerk.): *Fundamental Rights in International and European Law*. Hague, Asser Press, 2016, 73–97. o.; ASIL Speech by State Legal Advisor Egan on international law and the use of force against ISIL, <https://www.lawfareblog.com/state-department-legal-adviser-brian-egans-speech-asil> (letöltve: 13 April, 2016.); Counter-Terrorism Strategies, Human Rights and International Law: Meeting the Challenges. *NILR* (2007) 571–587. o.; The Chatham House Principles of International Law on the Use of Force in Self-defence. *ICLQ* (2006) 963–972. o.

⁶⁶ UN Doc. S/2014/695., 2014. szeptember 23.

⁶⁷ UN Doc. S/2015/688., 2015. szeptember 8., valamint UN Doc S/2015/928., 2015. december 3.

⁶⁸ UN Doc. S/2015/693., 2015. szeptember 9.

⁶⁹ UN Doc. S/2015/221., 2015. március 31.

⁷⁰ UN Doc. S /2015/946., 2015. december 10.

⁷¹ U.N. Doc. S/2016/34., 2016. január 13.

⁷² U.N. Doc. S/2016/513., 2016. június 3.

⁷³ U.N. Doc. S/2016/523., 2016. június 9.

a teszt új jogcímet képez az erőszak alkalmazására vagy legalábbis jelentősen tágítja az önvédelmi jog korábbi kereteit.⁷⁴

A Szíria területén beavatkozó államok gyakorlatából is kitűnik, hogy az államok nem egységesek abban a tekintetben, hogy milyen jogcímen avatkoztak be. Még azoknál az államoknál is megfigyelhető jelentős különbség, amelyek Szíria vonakodására és/vagy képtelenségére, illetve az elveszített hatékony ellenőrzésre hivatkoztak.

Hollandia egyszerre több álláspontot is képviselt, érvelt képtelenség mellett, de a hallgatólagos szíriai beleegyezés érve is megjelent a hivatalos anyagokban.⁷⁵ Ugyanakkor egyetlen állam sem fejtette ki, hogy mit ért a fenti kategóriák alatt, mit tett meg annak során, hogy a fenti következtetésekre jutott és általában milyen lehetőséget adott Szíriának a beavatkozás elkerülése érdekében.

Chachko és Deeks egy a vonakodik vagy képtelen doktrína szokásjogi állapotról szóló összeállításban azt igyekeznek bemutatni, hogy milyen magas azoknak az államoknak a száma, amelyek csatlakoztak a vonakodik vagy képtelen doktrína támogatóinak táborához.⁷⁶ Az azonban első ránézésre látszik, hogy alig vannak támogatói a doktrínának, 10 kifejezett támogató és 3 implicit támogató szinte semmisség 193 állam rendszerében. Az is egyértelműen látszik, hogy a bizonytalanok nevezett államok vannak a legtöbben, amelyek a doktrína újszerűsége és a 2. cikk (4) bekezdése *jus cogens* természete tükrében inkább nem támogatóknak minősülnek, így a tanulmányban történő bekategorizálásuk erősen eufemisztikusnak tekinthető.

A Nemzetközi Bíróság Statútuma a nemzetközi szokásjogot „a jog gyanánt elismert általános gyakorlat” fordulattal definiálja,⁷⁷ ily módon két ismert konjunktív feltételt szabva a szokásjog kialakulásához: az állami gyakorlatot (ügynevezett materiális elem) és az *opinio jurist* (ügynevezett szubjektív elem). E két összetevő elem konjunktív jellege mára általánosan elfogadott a bírói gyakorlatban és a szakirodalomban egyaránt.⁷⁸ Akár *jus cogens*nek tekintjük az önvédelem jogát, ahogy

⁷⁴ Starski, Paulina: *Right to Self-Defense, Attribution and the Non-State Actor – Birth of the „Unable or Unwilling” Standard?*, in *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* (2015) 455–501. o.; Hakimi, Monica: *Defensive Force against Non-State Actors: The State of Play*, in *International Law Studies* (2015) 1–31. o.; Corten, Olivier: *The ‘Unwilling or Unable’ Test: Has it Been, and Could it be, Accepted?*, in *Leiden Journal of International Law* (2016) 777–799. o.

⁷⁵ Ruys, Tom – Ferro, Luca: *Divergent Views on the Content and Relevance of the Jus Ad Bellum in Europe and the United States? The Case of the U.S.-Led Military Coalition Against ‘Islamic State’*, in *SSRN Electronic Journal*, 10.2139/ssrn.2731597. (2018. január 15)

⁷⁶ Chachko, Elena – Deeks, Ashley: *Who is on Board with „Unwilling or Unable”?*, in *Lawfare*, 2016. október 10. <https://www.lawfareblog.com/who-board-unwilling-or-unable> (letöltve 2018. január 20.)

⁷⁷ A Nemzetközi Bíróság Statútuma, 38. cikk 1. b) pont.

⁷⁸ Wood, Michael (Special Rapporteur): *First report on formation and evidence of customary international law*. International Law Commission Sixty-fifth session, 2013, A/CN.4/663, 22–27. o., illetve Wood, Michael (Special Rapporteur): *Second report on formation and evidence of customary international law*. International Law Commission Sixty-sixth session, 2014, A/CN.4/672, 7–14. o. Lásd még Treves, Tullio: *Customary International Law*, in Wolfrum, Rüdiger (szerk.): *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Vol. II., Oxford, OUP, 2012, 939. o.

ezt Kammerhofer,⁷⁹ Hakimi,⁸⁰ Corten⁸¹ és Starski⁸² álláspontja is alátámasztja, akár nem, a vonakodik vagy képtelen doktrína szokásjogi státusa rendkívül bizonytalan. Gray jogosan hívja fel a figyelmet a vonakodik vagy képtelen doktrína tekintetében, hogy szokásjogi normaváltozás esetén az új jogot kifejezetten és világosan ki kell nyilvánítani, ami itt az esetek többségében nem történt meg.⁸³ Corten is azon az állásponton van, hogy sem az állami gyakorlat,⁸⁴ sem pedig a megfelelő *opinio juris*⁸⁵ nem áll rendelkezése egy új norma kialakulásához. Oroszország ambivalens magatartása és Brazília, India és Kína elzárkózása mellett érdemes megjegyezni, hogy az 57 tagú Iszlám Konferencia Szervezete (OIC) már az Egyesült Államok 9/11 utáni önvédelmi jog kiterjesztésére törekvő gyakorlatát sem támogatta, nemhogy a további kiterjesztést.⁸⁶

Ráadásul még azokban az esetekben is, amikor a vonakodik vagy nem képes doktrínára hivatkoztak az állami gyakorlatban, közelről sem volt egyértelmű, hogy a területi állam valóban vonakodott vagy nem volt képes fellépni a nem állami szereplőkkel szemben. Ahogy az sem volt bizonyított minden esetben, hogy a beavatkozó állam valóban komolyan figyelembe vette a területi állam tehetetlenségét és/vagy szándékának hiányát. Korántsem egyértelmű, hogy Szíria vonakodott vagy képtelen volt az Iszlám Állam elleni fellépésre,⁸⁷ csupán időre és külső (orosz) katonai segítségre volt szüksége, amelyet kért és meg is kapott.

A teszt tartalma nem ismert, így kérdéses a „*nem képes vagy nem hajlandó*” szavak valódi jelentésstartalma.⁸⁸ Milyen eljárásban és ki alkalmazhatja e szabályt? A hatékony ellenőrzés elvesztése vajon kimeríti a „*nem képes*” fordulatot? Amennyiben igen, úgy mennyi ideig kell az ellenőrzés hiányának fennállnia ahhoz, hogy a teszt teljesüljön? A mulasztás is képes kimeríteni a „*nem hajlandó*” alakzatot? Ha igen, mennyi időre kell az érintett kormánynak elveszteni a (hatékony) ellenőrzést a terület felett? A változatos megfogalmazások felvetik a kérdést, hogy

⁷⁹ Kammerhofer, Jörg: *The Resilience of the Restrictive Rules on Self-Defence*, in Weller, Marc (Szerk.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, Oxford, OUP, 2015, 627–648. o., 643. o.

⁸⁰ Hakimi, Monika: *Defensive Force against Non-State Actors: The State of Play*, in *International Law Studies*, 2015/1. 1–31. o.

⁸¹ Corten i. m. 797–799. o.

⁸² Starski, Paulina: *Silence within the process of normative change and evolution of the prohibition on the use of force: normative volatility and legislative responsibility*, in *Journal on the Use of Force and International Law* (2017) 11–53. o.

⁸³ Gray, Christine: *The Limits of Force*. 376 *Recueil des cours* (2014) 93–197., 137. o.

⁸⁴ Corten: i. m. 780–785. o.

⁸⁵ Corten: i. m. 785–791. o.

⁸⁶ de Hoogh, André: *Restrictivist Reasoning on the Ratione Personae Dimension of Armed Attacks in the Post 9/11 World*, in *Leiden Journal of International Law* (2016) 19–42, 38. o.

⁸⁷ Sjöstedt, Brigitta: *Applying the Unable/Unwilling State Doctrine – Can a State Be Unable to Take Action?*, in *ZaöRV* (2017) 39–42. o.

⁸⁸ Heller, Kevin Jon: *Do Attacks on ISIS in Syria Justify the „Unwilling or Unable” Test?* <http://opiniojuris.org/2014/12/13/attacks-isis-syria-justify-unwilling-unable-test/> (letöltve: 2016. június 10.)

az újszerű teszt valójában „nem képes és nem hajlandó” vagy „nem képes vagy nem hajlandó”?⁸⁹

Maga Deeks is tal álóan hívja fel a figyelmet a vonakodik vagy képtelen doktrína kivitelezési problémáira. Mi történik például, ha a területi államnak több napra van ideje, hogy felszámolja a veszélyt és a fenyegetett államnak – saját megítélése alapján – erre nincs ideje? Ha a fenyegetett állam attól tart, hogy a beleegyezés megkérésével a területi állam hivatalnokai figyelmeztethetik a nem állami szereplőt? Mi a teendő akkor, ha a területi állam elfogta a szervezet tagságának 75%-át, de maradék 25%-ról úgy gondolja, nincs joga elfogni őket?⁹⁰ Azaz a vonakodik és/vagy képtelen doktrína pontos tartalma teljes mértékben bizonytalan. Ki dönt a tartalmáról, milyen eljárásban és mikor? Egy terület feletti hatékony ellenőrzés elvesztése automatikusan képtelenséget eredményez a doktrína – és vele az önvédelmi jog – értelmében? Ha igen, mennyi időre kell elveszteni a hatékony ellenőrzést? A területi állam mulasztása pedig vonakodásnak számít?

A korábbi súlyos terrortámadások estében számos területi állam súlyosan mulasztott. A brüsszeli Molenbeek kerület hosszú időn át adott menedéket a 2015 novemberi párizsi terrortámadás kitervelőinek és végrehajtóinak, a belga belügyminiszter nyilvánosan ismerte el, hogy a kerület jelentős részeit nem ellenőrizték.⁹¹ Németország (és maga az Egyesült Államok is) nem minősült a doktrína értelmében képtelen államnak a 2001. szeptember 11-i támadások tekintetében?⁹² Ha igen, pusztán Franciaország és Belgium, illetve az Egyesült Államok és Németország jó viszonyának volt köszönhető, hogy az előbbiek nem támadták a nem állami szereplőket utóbbiak területén? Ki tudná az ENSZ minden tagállama teljes bizonyossággal jelenteni, hogy soha nem fog ilyen helyzetbe kerülni és azzal kiszolgáltatottá válni egy másik állam egyoldalú biztonságpolitikai mérlegelésének?

Mindezeket túl a vonakodik vagy képtelen doktrína észszerűtlen is a területi államok szemszögéből: egy nem vonakodó, de a beavatkozó által egyoldalúan képtelennek minősített állam választhat, hogy beleegyezik a külső katonai beavatkozásba, vagy a doktrína értelmében annak megtagadása esetén kényszerűen elszenvedti azt.⁹³ Tekintettel arra, hogy a területi állam képtelenségét a beavatkozni kívánó állam állapítja meg, ez a helyzet az erőszakkal történő fenyegetés klasszikus esetévé válik,

⁸⁹ See the UK Prime Minister’s Response to the Foreign Affairs Select Committee’s Second Report of Session 2015–16: The Extension of Offensive British Military Operations to Syria, November 2015. <http://www.parliament.uk/documents/commons-committees/foreign-affairs/PM-Response-to-FAC-Report-Extension-of-Offensive-British-Military-Operations-to-Syria.pdf> (letöltve: 25 April, 2016.)

⁹⁰ Deeks, Ashley S.: „Unwilling or Unable”: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense, in Virginia Journal of International Law (2012) 483–550., 505. o.

⁹¹ Ruys – Ferro: i. m.

⁹² Hartwig, Matthias: Which State’s Territory May Be Used for Self-Defence Against Non-State Actors?, in ZaöRV 2017. 43–45. o.

⁹³ Brunnée, Jutta – Toope, Stephen J.: Self-defence Against Non-stae Actors: Are Powerful States Willing but Unable to Change International Law?, in International and Comparative Law Quarterly (2017) 1–24., 23. o.

*a beavatkozáshoz szükséges engedély kikényszerítése pedig ugyancsak a 2. cikk (4) bekezdésébe ütközik.*⁹⁴

V. ÖSSZEGZÉS

Az 51. cikk rendszertani értelmezése, valamint a 2. cikk (4) bekezdésével történő együttes olvasata,⁹⁵ és a Nemzetközi Bíróság bevett gyakorlata,⁹⁶ továbbá az állami gyakorlat is azt támasztja alá, hogy *valamilyen mértékű állami szerepvállalás elengedhetetlen* a fegyveres támadás fennállásához. Habár széles körben elterjedt nézet, hogy az államok támogatják a tisztán nem állami szereplők elleni önvédelmet, az állami gyakorlat vizsgálata nem igazolja ezt. A *jus contra bellum* szakirodalomnak jelenlegi képviselőnek jelentős része megerősíti azt az álláspontot, hogy betudásra szükség van önvédelmi helyzet kiváltásához.⁹⁷

A vonakodik vagy képtelen doktrína nem illeszkedik a *jus contra bellum* fennálló rendszerébe, aláássa a szuverenitás fogalmát, jelentősen tágítja az önvédelmi jog terjedelmét, és erodálja a 2. cikk (4) bekezdésében foglalt tilalmat.⁹⁸ A teszt ellentétes a kollektív biztonság rendszerének logikájával is, mivel a nem állami szereplőkkel megküzdeni nem képes illetve vonakodó államok által jelentett veszély kezelése elsősorban a BT hatáskörébe tartozik, ahogy azt a Biztonsági Tanács 2249. (2015) számú határozata⁹⁹ is jelzi.¹⁰⁰ Könnyen visszaélésekre ad módot, ha pusztán a területi állam képességének hiánya miatt megengedetté válik az erőszak alkalmazása, és ennek megítélése kizárólag a beavatkozó államra van bízva.¹⁰¹

Adva van azonban egy helyzet, amikor egyrészt biztonságpolitikai síkon jogosan merül fel számos állam igénye arra, hogy megnyugtató megoldás szülessen a más államok területén tevékenykedő nem állami szereplők feltartóztatása tekintetében. Másrészt jogi síkon, a nemzetközi közösség reakciói tükrében, nem érdemes úgy tenni, mintha a Szíria területén önvédelmi jogot gyakorló államok tevékenysége mind jogellenes lett volna. A hatályos nemzetközi jogi normák és a tárgyi valóság közötti rés áthidalására több lehetőség is adódik, véleményem szerint azonban nem azonos mértékben és kívánatos módon.

⁹⁴ Stürchler, Nikolas: *The Threat of Force in International Law*, Cambridge, CUP, 2007, 219. o.

⁹⁵ UN Doc. A/RES/ 3314., 1974. december 14.

⁹⁶ Tanácsadó vélemény a megszállt palesztin területen felépített fal jogi következményeiről, ICJ Reports 2004, 136., 35. bekezdés. Lásd még KDK v. Uganda ügy, 28. bekezdés.

⁹⁷ Simma, Bruno: *UN Charter Commentary*, Oxford, OUP, 2012, 1418. o.; Gray: *Use of Force...*, 206–227, 237–248. o.; Corten, Olivier: *The Law Against War. The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law*, Hart, 2012, 468. o.

⁹⁸ Corten: i. m. 797. o.

⁹⁹ S/RES/2249, 2015. november 20.

¹⁰⁰ Sajnálatos módon a Biztonsági Tanács 2249. számú határozatával maga is hozzájárult az önvédelem és a kényszerintézkedések közötti határ összemosásához. Paulina Starski: i. m. 455–501. o.

¹⁰¹ Peters, Anne: *German Parliament decides to send troops to combat ISIS based on collective self-defense „in conjunction with” SC Res. 2249*, in EJIL Talk, 2015. december 8.

Egyrészt a vonakodik vagy képtelen mércével drasztikusan kitágítható az önvédelmi jog, amely így nem csupán a szíriai beavatkozások jogszerűségét fogja magyarázni, hanem erodálva a *jus contra bellum* teljes rendszerét, idővel kiüresíti az Alapokmányba foglalt általános erőszaktilalmat is. Másrészt lehetséges egy *sui generis* eset körülhatárolása is, ahol a nemzetközi jog követését ebben az esetben (is)¹⁰² felülírja a nemzetközi béke és biztonság helyreállításának igénye.¹⁰³ Vagyis ismét kiharásítunk egy részt a nemzetközi jog szövetéből és szemet hunyunk újabb súlyos, immár strukturális jogsértések felett. Harmadrészt megpróbálhatjuk mindenféle eljárási szabályozással (érdemi vitafolyamatok az 51. cikkről, adatbázis felállítása a BT-nek intézett levelekről, *best practice* kidolgozása, szakértői testületek felállítása a különböző szakmai előkérdések értékeléséhez) körülhatárolni a doktrínát, hiszen a fellépő államnak a szükségesség kritériumán belül amúgy is bizonyítania kellene, hogy jogosult katonailag fellépni egy másik állam területén.¹⁰⁴

Miközben a vonakodni vagy képtelen doktrína határok közé szorítása dicséretes törekvés, a koncepció legfőbb, strukturális problémáit nem tudja feloldani. Eltekintve a vonakodik vagy képtelen teszt szokásjogi megalapozatlanságától – amely idővel akár orvosolható is lenne – egy fontos logikai, jogdogmatikai dilemma minden esetben fennmarad, ezzel arra ítélve a doktrínát, hogy idegen test legyen az ENSZ Alapokmányának rendszerében. Fennmarad a kérdés, hogy hogyan létezhet kivétel (a nem állami szereplők elleni önvédelem joga) főszabály, tiltó norma (a nem állami szereplők elleni erőszak-alkalmazás tilalma) nélkül?¹⁰⁵ Akár önálló jogalpnak tekintjük a vonakodik vagy nem képes tesztet, akár a tisztán nem állami szereplők elleni önvédelem szükségességi mércéjének, arra nem tud választ adni a koncepció a jelenlegi ENSZ Alapokmány rendszerében, hogy miért lehetne olyan állammal szemben erőszakot alkalmazni, amely maga nem intézett fegyveres támadást a vélt, jövőbeli áldozat ellen, és abban semmilyen formában nem is vett részt.

Amennyiben azonban el is fogadjuk, hogy a Szíria területén alkalmazott önvédelem jogszerű volt az 51. cikk alapján, nem szükségképpen kell elfogadnunk sem a nem állami szereplők elleni közvetlen önvédelem lehetőségét, sem a vonakodik vagy nem képes teszt adta új, de igen veszélyes utat. A vonakodik vagy nem képes tényállás ugyanis könnyen értelmezhető a 3314-es közgyűlési határozat¹⁰⁶ 3. cikk g) pontja alapján. E rendelkezés szerint agresszióknak minősül „*ha egy állam fegyveres bandákat, csoportokat, önkénteseket vagy zsoldosokat küld – vagy nevében ilyeneket küldenek – egy másik állam ellen fegyveres cselekmények végrehajtására, ame-*

¹⁰² Hasonló érv hozható fel a BT felhatalmazása hiányában végrehajtott, de legitim (indokolt) humanitárius intervenciók mellet.

¹⁰³ Flasch, Olivia: *The legality of the air strikes against ISIL in Syria: new insights on the extraterritorial use of force against non-state actors*, in *Journal on the Use of Force and International Law* 2016. 37–69. o.

¹⁰⁴ Lásd: van den Herik, Larissa: „*Proceduralising*” *Article 51.*, in *ZaöRV* (2017) 65–67. o.

¹⁰⁵ Lásd például: Kowalski, Michal: *Armed attack, non-state actors and a quest for the attribution standard*, in *Polish Yearbook of International Law* 2010, 101–130., 123. o., valamint Corten i. m. 795. o.

¹⁰⁶ Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX), 1974. december 14.

lyek olyan súlyosak, hogy kimerítik a fent felsorolt cselekményeket, illetve ha egy államnak komoly része van ebben.” A vonakodik vagy képtelen tényállás a „lényeges részvétel” tartalmi tesztjeként is értelmezhető lenne. E rendelkezés szokásjogi jellegét a Nemzetközi Bíróság is megerősítette, amikor a 3. cikk g) pontját használta analógiaként a Nicaragua-ügyben annak kimondására, hogy egy fegyveres támadást nemcsak közvetlenül, hanem közvetetten is el lehet követni.¹⁰⁷ Azonban eddig még nem kerül sor annak tisztázására, hogy milyen típusú állami magatartás tudná kimeríteni az agresszió e fajtáját.¹⁰⁸

A nem képes vagy nem hajlandó formula a 3314-es közgyűlési határozat 3. cikk f) pontjának tartalmi tesztjeként is értelmezhető lenne. E pont szerint agresszió történik akkor is „ha egy állam megengedi, hogy egy másik állam rendelkezésére bocsátott területét az utóbbi agressziós cselekmény elkövetésére használja fel egy harmadik állam ellen.” Az agresszió e formája egy speciális betudási tesztet foglal magába, ahol a rendelkezésre bocsátás és a területnek agresszió céljára történő átengedése kettős magatartása önmagában is agresszióknak minősül. A jelenlegi állami gyakorlat fényében a 3. cikk f) pontja az alábbi három féle módon is értelmezhető: 1) a területi állam kifejezetten átengedi területét a nem állami szereplőnek fegyveres támadás céljára, vagy a területi állam implicit módon engedi át területének használatát fegyveres támadás elkövetésére, az alábbi két mód egyikén: 2) nem hajlandó (vonakodik) meggátolni, hogy területét fegyveres támadás elkövetésére használják fel vagy 3) nem képes ezt megakadályozni, és elmulaszt segítséget kérni a támadást ért országtól vagy az ENSZ-től.

Amennyiben a vonakodik vagy nem képes doktrínát a 3314-es közgyűlési határozat 3. cikk f) vagy g) pontjának tartalmi tesztjeként fognánk fel, az összhangban lenne az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdésével és az 51 cikkel egyaránt. Egy ilyen értelmezés nem zavarná össze az ENSZ *jus contra bellum* rendszerét sem. Következésképpen, amikor a 3. cikk f) pontja szerinti vonakodik vagy nem képes teszt alkalmazásának körülményei fennállnának, az agresszióknak áldozatul eső állam minden bizonnyal továbbra sem alkalmazhatna fegyveres erőszakot a területi állam katonai erőivel szemben, és kizárólag a tényleges elkövető nem állami szereplővel szemben léphetne fel. Ezáltal mindkét cél teljesülne: egyrészt lenne jogalap a tényleges elkövető elleni erőszak alkalmazásra, másrészt viszont igazolhatóvá válna a területi állam politikai függetlenségének és területi integritásának megsértése.

¹⁰⁷ Nicaragua-ügy, 195. bekezdés.

¹⁰⁸ A 9/11-es terrortámadások kapcsán a 3314. közgyűlési határozat 3. cikk g) pontjának alkalmazhatóságáról lásd: Valki László: *A szeptember 11-i terrortámadás és a nemzetközi jog*. In Tóth Péter (szerk.): *Válaszok a terrorizmusra. Avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig*, Budapest, SVKH–Chartapress, 2002, 107–121. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AKANDE, Dapo – MILANOVIC, Marko: *The constructive ambiguity of the Security Council ISIS resolution*, in *EJIL Talk*, 2015. november 21. <https://www.ejiltalk.org/the-constructive-ambiguity-of-the-security-councils-isis-resolution/> (letöltve: 2018. 01. 20).
- BROWNLIE, Ian: *International Law and the Activities of Armed Bands*, 7 *ICLQ* (1958) 712–735. o.
- BRUNNÉE, Jutta – TOOPE, Stephen J.: *Self-defence Against Non-state Actors: Are Powerful States Willing but Unable to Change International Law?*, in *International and Comparative Law Quarterly* (2017) 1–24. o.
- CASSESE, Antonio: *Terrorism is Also Disrupting Some Crucial Legal Categories of International Law*, in 12 *EJIL* (2001) 993–1001. o.
- CHACHKO, Elena – DEEKS, Ashley: *Who is on Board with „Unwilling or Unable”?*, in *Lawfare*, 2016. október 10. <https://www.lawfareblog.com/who-board-unwilling-or-unable> (letöltve: 2018. január 20.)
- CORTEN, Olivier: *The ‘Unwilling or Unable’ Test: Has it Been, and Could it be, Accepted?*, in *Leiden Journal of International Law* (2016) 777–799. o.
- CORTEN, Olivier: *The Law Against War. The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law*, Hart, 2012.
- DE HOOGH, André: *Restrictivist Reasoning on the Ratione Personae Dimension of Armed Attacks in the Post 9/11 World*, in *Leiden Journal of International Law* (2016) 19–42. o.
- DEEKS, Ashley S.: „Unwilling or Unable”: *Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense*, in *Virginia Journal of International Law* (2012) 483–550., 505. o.
- DEEKS, Ashley: „Unwilling or Unable”: *Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense*, in *Virginia Journal of International Law* (2012) 483–550. o.
- DUNLAP, Ben: *State Failure and the Use of Force in the Age of Global Terror*. 27 *B.C. Int’l & Comp. L. Rev.* (2004) 453–475. o.
- DUPUY, Pierre-Marie: *The Law after the Destruction of the Towers, The Attack on the World Trade Centre: Legal Responses*, in *EJIL online*, 2001. szeptember.
- FLASCH, Olivia: *The legality of the air strikes against ISIL in Syria: new insights on the extraterritorial use of force against non-state actors*, in *Journal on the Use of Force and International Law* 2016. 37–69. o.
- FRANCK, Thomas: *Recourse to Force – State Action Against Threats and Armed Attacks*. CUP, 2004., 1–14., 21–23., 31–33. o.
- FROWEIN, Jochen Abr.: *Der Terrorismus als Herausforderung für das Völkerrecht*. 62, in. *ZaöRV* (2002) 879–907. o.
- FROWEIN, Jochen Abr.: *Der Terrorismus als Herausforderung für das Völkerrecht...*, 886–887. o.
- GRAY, Christine: *International Law and the Use of Force*, Oxford, OUP, 2018.
- GREENWOOD, Christopher: *International Law and the Pre-emptive Use of Force: Afghanistan, Al-Qaida, and Iraq*, in *San Diego Int’l L.* (2003) 7–37. o.
- HAKIMI, Monica: *Defensive Force against Non-State Actors: The State of Play*, in *International Law Studies* (2015) 1–31. o.
- HAKIMI, Monika: *Defensive Force against Non-State Actors: The State of Play*, in *International Law Studies*, 2015/1. 1–31. o.
- HARTWIG, Matthias: *Which State’s Territory May Be Used for Self-Defence Against Non-State Actors?*, in *ZaöRV* 2017. 43–45. o.
- HELLER, Kevin Jon: *Do Attacks on ISIS in Syria Justify the „Unwilling or Unable” Test?* <http://opiniojuris.org/2014/12/13/attacks-isis-syria-justify-unwilling-unable-test/> (letöltve 2016. június 10.)

- HOYOS, Carola: *UK to chair UN sanctions committee*, in *Financial Times* (US edition), 2001. 10. 04.
- KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*, Budapest, Eötvös Kiadó, 2015.
- KAJTÁR Gábor: *Az Iszlám Állam elleni erőszak-alkalmazás nemzetközi jogi kérdései*. In *Iustum Aequum Salutare* 2016/4. szám, 153–177. o.
- KAJTÁR Gábor: *Az Iszlám Állam nemzetközi jogi státusa és annak joghatásai*. In *Külügyi Szemle*, 2016/4. szám, 38–51. o.
- KAJTAR, Gábor: *Use of Force against ISIL in Iraq and Syria – A legal Battlefield*, in *Wisconsin International Law Journal* (2017) 535–584. o.
- KAMMERHOFER, Jörg: *The Resilience of the Restrictive Rules on Self-Defence*, in Weller, Marc (Ed.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 627–648. o.
- KAMMERHOFER, Jörg: *The Resilience of the Restrictive Rules on Self-Defence*, in Weller, Marc (Szerk.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, Oxford, OUP, 2015, 627–648. o.
- KAMMERHOFER, Jörg: *Uncertainty in International Law. A Kelsenian Perspective*. London, Routledge, 2002.
- KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog*, Budapest, Osiris, 2011.
- KOWALSKI, Michal: *Armed attack, non-state actors and a quest for the attribution standard*, in *Polish Yearbook of International Law* 2010, 101–130. o.
- MURPHY, Sean D.: *Contemporary Practice of the United States Relating to International Law*, in 96 *AJIL* (2002).
- MURPHY, Sean D.: *United States Practice in International Law, Vol. 1: 1999–2001.*, Cambridge, CUP, 2002.
- MURPHY, Sean D.: *Terrorism and the Concept of „Armed Attack” in Article 51 of the U.N. Charter*, 43 *Harv. ILJ* (2002) 41–51. o.
- ORAKHELASHVILI, Alexander: *Peremptory Norms in International Law*, Oxford, OUP, 2006.
- PAUST, Jordan J.: *Self-Defense Targetings of Non-State Actors and Permissibility of U.S. Use of Drones in Pakistan*, in *Journal of Transnational Law & Policy* (2010).
- PETERS, Anne: *German Parliament decides to send troops to combat ISIS based on collective self-defense „in conjunction with” SC Res. 2249*, in *EJIL Talk*, 2015. december 8.
- RATNER, Steven: *Jus ad Bellum and Jus in Bello After September 11*, in 96 *AJIL* (2002) 905–921. o.
- RUYS, Tom – FERRO, Luca: *Divergent Views on the Content and Relevance of the Jus Ad Bellum in Europe and the United States? The Case of the U.S.-Led Military Coalition Against „Islamic State”*, in *SSRN Electronic Journal*, 10.2139/ssrn.2731597. (2018. január 15.)
- SCHARF, Michael P.: *Customary International Law in Times of Fundamental Change. Recognizing Grotian Moments*, Cambridge, CUP, 2013.
- SIMMA, Bruno: *UN Charter Commentary*, Oxford, OUP, 2012.
- SJÖSTEDT, Brigitta: *Applying the Unable/Unwilling State Doctrine – Can a State Be Unable to Take Action?*, in *ZaöRV* (2017) 39–42. o.
- STAHN, Carsten: *Security Council Resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001): What They Say and What They Do Not Say*. *EJIL Discussion Forum on the WTC Attacks* (2001).
- STARSKI, Paulina: *Right to Self-Defense, Attribution and the Non-State Actor – Birth of the „Unable or Unwilling” Standard?*, in *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* (2015) 455–501. o.
- STARSKI, Paulina: *Silence within the process of normative change and evolution of the prohibition on the use of force: normative volatility and legislative responsibility*, in 4 *Journal on the Use of Force and International Law* (2017) 11–53. o.

- STÜRCHLER, Nikolas: *The Threat of Force in International Law*, Cambridge, CUP, 2007.
- SÜLYOK Gábor: *A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének nemzetközi jogi és alkotmányjogi megítélése*. In *Fundamentum* 9/3 (2005) 30–56. o.
- TAKÁCS Péter: *Az „Iszlám Állam” államiságának problémái – Államnak tekinthető-e az ISIS, bármilyen értelemben is?* In *Jog – Állam – Politika* 2015/4. szám, 47–77. o.
- TAMS, Christian J.: *The Use of Force against Terrorists*, 20 *EJIL* (2009) 359–397. o.
- TIBORI-SZABÓ Kinga: *Anticipatory Action in Self-Defence*, Haduge, Asser Press, 2001.
- TIBORI-SZABÓ Kinga: *The ‘Unwilling or Unable’ Test and the Law of Self-defence*, in Paulussen, Christophe – Takács Tamara – Lazić, Vesna – Van Rompuy, Ben (Szerk.): *Fundamental Rights in International and European Law*. Hague, Asser Press, 2016, 73–97. o.
- TRAPP, Kimberley N.: *The Prohibition of the Use of Force, Self-Defence, and Other Concepts*, in Weller, Marc (Ed.): *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, Oxford, OUP, 2015, 679–96. o.
- TREVES, Tullio: *Customary International Law*, in Wolfrum, Rüdiger (szerk.): *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Vol. II., Oxford, OUP, 2012.
- VALKI László: *A szeptember 11-i terrortámadás és a nemzetközi jog*. In Tóth Péter (szerk.): *Válaszok a terrorizmusra. Avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig*, Budapest, SVKH–Chartapress, 2002, 107–121. o.
- VAN DEN HERIK, Larissa: *„Proceduralising” Article 51.*, in *ZaöRV* (2017) 65–67. o.
- WEDGWOOD, Ruth: *Responding to Terrorism: The Strikes Against bin Laden*, in *Yale Journal of International Law* (1999) 559–576. o.
- WELLER, Marc: *Islamic State crisis: What force does international law allow?*, in BBC, 2014. szeptember 23. www.bbc.com/news/world-middle-east-29283286 (letöltve 2014. 12. 19.).
- WOOD, Michael (Special Rapporteur): *First report on formation and evidence of customary international law*. International Law Commission Sixty-fifth session, 2013, A/CN.4/663, 22–27. o.
- WOOD, Michael (Special Rapporteur): *Second report on formation and evidence of customary international law*. International Law Commission Sixty-sixth session, 2014, A/CN.4/672, 7–14. o.
- WOOD, Michael: *International Law and the use of force: What happens in practice*, in *Indian Journal of International Law* (2013) 345–367. o.
- WOOD, Michael: *Self-Defence Against Non-State Actors – A Practitioner’s View*, in *ZaöRV* (2017).
- ZEMANEK, Karl: *Armed Attack*, in Wolfrum, Rüdiger (szerk.): *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Vol. I., OUP, 2008, 595–600. o.